

Kirke- og kunsthistoriske Møder

afholdte i Aaret 1903.

Selskabets Møder ere fortsatte i det nu allerede i en Række Aar indslaaede Spor og have fremdeles kunnet glæde sig ved god Tilslutning. Her skal gives en kort Udsigt over de afholdte Foredrag. Nogle faa af dem meddeles efter Talernes Manuskripter.

Møde i Faaborg den 26. Maj.

Foredrag holdtes af Professor Kornerup (s. ndf.), Dr. H. F. Rørdam (Kirkelige Minder fra Faaborg) og Pastor P. Severinsen (Den danske Salmedigtnings ældste Historie).

Helligaandshuset i Faaborg og dets Kirke.

Af J. Kornerup.

Ærede Forsamling!

Denne gamle Kirke, Helligaandskirken, som den hed, var ikke fra først af Faaborg Bys Sognekirke. Denne, som blev nedbrudt i Reformationstiden, saa at nu kun dens Taarn staar tilbage, var ligesom saa mange andre Kirker ved Søkysten indviet til den hellige Nikolaus, Biskop af Myra, Sømændenes Værnehelgen. Helligaandskirken derimod var knyttet til et Kloster og Hospital. Disse Helligaandshuse, som fandtes i adskillige af vore større Byer, viser en af Middelalderens smukkeste Sider ved den Barm-

hjertighedsgerning, der i disse Huse udøvedes mod syge og fattige Mennesker.

Vistnok var Middelalderen en raa, barbarisk Tid, men dog trængte Frelserens Ord, »hvad I gøre mod en af de mindste af mine Brødre, det gøre I imod mig«, ind i mange Hjerter. Man forsømte ikke at give Almisse saaledes som endnu ved Kirkedørene i Spanien og Italien, hvor Tiggernes Skare er forsamlet, naar Messen er forbi. »Guds Fattige« kaldte man dem. Allerede hos de ældste Kristne træffer man ogsaa Exempler paa, at der blev indrettet Sygehuse for fattige. Saaledes fortæller Kirkefaderen Hieronymus om en from romersk Dame, der hed Fabiola, at hun i Aaret 380 byggede et Hus, bestemt til at optage syge og svage Mennesker. Sligt havde Hedningerne ikke kendt noget til.

Det var dog først i Korstogenes Tid, at Trangen til at afhjælpe den store Nød og Elendighed, der var en Følge af disse, fremkaldte Stiftelsen af de store Hospitalsordener i det hellige Land, halvt geistlige halvt militære Ordener som Johannitterordenen. Om disse Ordener hedder det i en Pavebulle fra 1130, »at dér blev de trængende og fattige vederkvægede, og dér ydedes mange Tjenester af Menneskekærlighed. De af Strabadser og Farer udmattede bliver igen styrkede. For at de kunne valfarte til de hellige Steder, beskytter Husets Brødre dem mod Hedningerne ved væbnede Riddere, der bliver underholdte paa Klosterbrødrenes Bekostning.«

Ogsaa Helligaandsordenen var meget gammel, men blev forbedret ved en fornyet Stiftelse af en from Mand i Frankrig, Gui af Montpellier, hvis Stiftelse fik Pavens Stadfæstelse i Aaret 1198.

I Danmark forekommer allerede i det trettende Aarhundrede Helligaandshuse. Saaledes var der i Roskilde et omtrent 1225¹⁾, hvilket Biskop Jakob Erlandsen i Aaret

¹⁾ C. Neergaard: »Helliggesthus og Duebrødrehospital i Roskilde«. Kirkehist. Saml. 4. R VI, 455,

1253 flyttede fra dets Plads udenfor Byen ind i dennes Midte ved Laurentiuskirken og skænkede en Del Bispetiende til det. Ved Reformationen blev denne Stiftelses Midler saavel som St. Jørgens Hospitals lagte til Duebrødre Hospital i Roskilde, der endnu den Dag idag er et Hjem for 50 gamle fattige Mennesker.

Det største endnu virkende Helligaandshus i Danmark er dog Hospitalet i Aalborg, som blev oprettet 1431, og hvis gamle Bygninger staar endnu. Her nyder endnu 80 gamle Mennesker, Mænd og Kvinder, Husly, Varme, Lægehjælp og nogen Understøttelse i Penge. Saaledes virker disse Stiftelser endnu til Velsignelse. Der er her ligesom en usynlig rød Traad, der forbinder os med en fjern Fortid.

I Aaret 1474 foretog Kong Kristiern den 1ste sin bekendte Reise til Rom og besøgte ved denne Leilighed det store Helligaandshus »Hospitale in Saxia«, et Mønsterhospital, hvis Virksomhed gjorde et saa dybt Indtryk paa Kongen, at han besluttede at oprette lignende Hospitaler, naar han kom hjem til Danmark, hvad der gav Helligaandsklostrene et mægtigt Opsving.

Medens Munkene i de gamle Benediktiner- og Cistercienser Klostre mest levede indelukkede bag deres Mure, efter Skriftens Ord ligesom »afdøde fra denne Verden«, sysselsatte med Kirketjeneste og fromme Bønner og Betragtninger, dog ogsaa med Videnskab og Kunst, var Helligaandsbrødrene derimod i fuld Virksomhed med at pleje de syge og gamle Mennesker ifølge den Vægt, Katholikerne lægger paa gode Gerninger, idet de holder sig til Apostelen Jakobs Ord: »Vis mig din Tro i dine Gerninger«.

Vistnok var det smaat nok paa disse Hospitaler med den Lægehjælp, der ydedes. Brødrenes Kundskab i Lægevidenskaben var ringe og blandet med megen Overtro. Man holdt sig uden Tvivl til de Urter, Mester Henrik Harpestreng foreskriver i sin bekendte Lægebog, og hjalp

disse ikke, lod man de syge kysse Helgenben, hvad der efter Tidens Mening var et kraftigt Middel. Men naar vi bedømmer Helligaandsbrødrenes Virksomhed i Forhold til hine Tider, var den agtværdig og menneskelig, og der blev i deres Hospitaler, saa godt de ofte knappe Midler tillod det, sørget for Lemmerne med Mad, Øl, Klæder og Senge, ligesom der ogsaa, omend for en begrænset Tid, blev givet fattige reisende Nattely og et Maaltid.

Helligaandshusene styredes af en Prior og et Broderskab af Augustinerordenen og havde saaledes et religiøst Præg. Der fandtes Lægbrødre, som hjalp med ved Sygeplejen. Ordensdragten var en sort Kutte med Hætte, og paa Brystet bar saavel Munke som Lemmer et hvidt Dobbeltkors.

For at skaffe Penge til Hospitalets Drift drog Klosters saakaldte Bedere¹⁾ omkring i Landet for at tigge og fik ogsaa et rigeligt Udbytte, fordi de lovede det enfoldige Folk Syndsforladelse. Paven havde vist Helligaandsbrødrene store Begunstigelser. De havde faaet Lov til at holde Gudstjeneste, naar Landet var lyst i Ban og alle andre Kirker var lukkede. Retten til at udstede Afladsbreve var ogsaa af stor Betydning. Man har endnu fra Helligaandshuset i Randers flere mærkelige Afladsbreve, som levende male Tidens Overtro. I et af disse Breve²⁾ lover Erkebisperne i Lund, Upsala samt 8 andre nordiske Biskopper: »Aflad til alle dem, der søge til Helligaandshuset i Randers som Pilgrime og bidrage til dets Bygning, give Prydelser til det og dér falde paa deres Knæ og bede Gud om Naade og bede for den hellige Kirke, naar de høre Maria-klokken klemte efter Romerkirkens Sæd, og dér følge efter Guds Legeme og den hellige Olie til syge Mennesker, og naar de gaa omkring Kirkegaarden bedende for alle kristne

¹⁾ H. Rørdam: »Kjøbenhavns Kirker og Klostre«, S. 298.

²⁾ Stemann: »Randers Helligaandshus«, Kirkehist. Saml. 4. Række, VI, 29.

Sjæle, hvis Kroppe dér hvile, og naar de høre Marie Navn nævne og da prise Gud for hans Naade. Naar nogen gør disse gudelige Gerninger, da forlade vi dem 60 Dages Aflad af dem, som de skulde brænde i Skærsilden«.

Skyggesiderne ved Helligaandshusenes Virksomhed træder os tydeligt imøde saavel i Afladsbrevene som i det omfattende Tiggeri og endelig i Troen paa Sjælens Frelse ved saadanne gode Gerninger som dem, der nævnes i fornævnte Brev; især kom det an paa at give Penge og Gods til Kirker og Klostre.

Om Helligaandsklosterets Stiftelse i Faaborg har man et gammelt Sagn, som findes optegnet i Præsternes Beretning om fyenske Oldsager¹⁾. Det hedder heri, at der i fordums Dage skal være kommen en Kardinal til Faaborg, og begærede han, at der her skulde bygges et Kloster; men Borgmester og Raad vilde kun tillade det paa den Betingelse, at Klosteret skulde bære en Trediedel af Byens Skatter. Imidlertid havde en Fisker fundet et dødt Barn i Havet og bragt det til Kardinalen, som ved Haandspaalæggelse atter bragte det til Live. Og nu kappedes alle efter dette Jertegn om at berige den nye Stiftelse. Denne Legende havde sin Oprindelse fra et Maleri paa Fløidørene af det store Høialter hér i Kirken, som jeg senere skal komme tilbage til. Men den her malede Kardinal er ingen anden end Kirkefaderen Hieronymus.

Historien giver ellers god Besked om Stiftelsen, idet man nemlig har et Brev fra 1477 fra Borgmester og Raad i Faaborg til Biskop Rønnow i Odense, hvori de beder om Lov til at oprette et Kloster af den hellige Aands Orden og et Hospital for fattige, hvilket Biskoppen ogsaa tillod. Blandt Stifterne nævnes Ridderen Frederik Barsebæk og Væbneren Klaus Krumstrup m. fl. Klosteret fik nu sin Besætning af Prior og Munke, der fulgte St. Augustins Regel. Det blev underlagt Hospitalet in Saxia i Rom og

¹⁾ Daugaard: »Om de danske Klostre«, S. 307.

fik alle de før omtalte Rettigheder til at meddele Aflad m. m. Klosteret erhvervede sig mange Ejendomme i Faaborg og Gods omkring i Fyen, paa Als og i Jylland, tildels Gaver for Sjælemesser og for at blive optaget i Ordenens Broderskab. Saaledes fik Brødrene Midler til at bygge denne Kirke samt Hospitalet og Klosteret, der stødte op til dens nordre Side.

I Aaret 1520 skænkede Kristian den 2den St. Nikolai Kirke til Klosteret, og denne Gave stadfæstedes 1528 af Kong Frederik den 1ste i et Brev, dateret Gottorp. Efterat Kongen heri har sikret Klosteret alle dets Rettigheder, skriver han til Slutningen: »Dog saa, at Hr. Niels Bosen oc hans Efterkommere, Priorer i den Hellig Aands Kloster, skulle herefter tilbørligen oc redeligen holde de fattige, syge Mennesker, som dér nu inde ere og herefter komme skulle, med Mad, Øl, Klæder og hvis andet, de behøve. Saa fremt at det ikke holdes, da skal dette vort Brev dermed være forbrudt.«

Kongens Gave af Nikolai Kirke kom kun kort Klosteret til gode; thi faa Aar efter var det forbi med Munkelivet her. Den lutherske Bevægelse yttrede sig allerede stærkt, og det begyndte især at gaa ud over Klostrene i Byerne, hvor man paa mange Steder uden videre jog Munkene ud af deres Boliger ligesom nu i Frankrig. Dette synes dog ikke at være sket i Faaborg; men da Prioren og Munkene følte, at de trængte til Værn, gav de sig 1532 med kongl. Tilladelse ind under en nærboende Adelsmand, Jakob Hardenberg til Hvedholm, der paatog sig at sørge for deres fremtidige Underhold. Faa Aar efter udbrød Grevefeiden, og da Hardenberg under denne nødtvungen havde maattet slutte sig til Grev Christoffer af Oldenburg og siden var ført som Fange til Meklenborg, overgav Kong Christian III 1536 Klosterets Forsvar til en anden nærboende Adelsmand, Anders Emiksen til Stensgaard. Ved samme Tid synes Prioren Niels Bosen at have opgivet sin Stilling og at have trukket sig tilbage til

Præsteembedet i Diernisse, der maaske allerede tidligere hár ligget under Klosteret. 1539 fik Faaborg Borgere kongl. Tilladelse til fremtidig at benytte Klosterkirken til deres Sognekirke, og Aaret efter blev Hospitalet i Faaborg ophævet, og dets Midler henlagte til Odense Hospital. Hvad brød man sig nu om de fromme Stifteres Villie, at deres Gaver skulde komme Faaborg Bys syge og fattige tilgode?

Om Helligaandsklosterets Bygninger véd vi kun lidet andet end, at de have ligget op til Kirkens nordre Side, hvor der nu er en Urtegaard og et sig sænkende Jordsmon. Rimeligvis har de udgjort tre Længer omkring en firkantet Gaard saaledes som de faa i Danmark bevarede Klostre: St. Marie i Helsingør, Herlufsholm, St. Katherine i Ribe og Klosteret bag ved Vor Frue Kirke i Aarhus. I Løbet af det 16de og 17de Aarhundrede blev Bygningerne nedbrudt; men udvendig paa Kirkens nordre Sideskib imod Vest ser man endnu en tilmuret Dør, der antages at have ført ind til Klosterets vestre Længe; men særdeles mærkelige er de Spor af tilstødende Bygninger, der ses paa Korets nordre Ydervæg. Ogsaa her bemærkes en tilmuret Indgang men desuden Aftryk af en to Stokværks Bygning med en Række Hvælvinger i hver Etage. I øverste Stokværk er der to fladbuede lange Nicher, uden Tvivl tidligere Døre, der rimeligvis har ført ind til et Pulpitur i Koret.

Kirken bærer Præget af den Tid, da den blev opført, Slutningen af Kristiern den 1stes eller Begyndelsen af Kong Hans's Tid, da Spidsbuestilen allerede havde hersket i mer end to hundred Aar. Der er nogen Grund til at antage, at Koret er blevet opført først og taget i Brug som en lille Kirke for sig. Hvor det støder til Skibet, ses oppe i Gavlen en Sammenflikning eller Øgning i Murværket, der kunde tyde herpaa; men nogen større Forskel i Tiden imellem Kirkens to Hovedafsnit er der neppe.

Helligaandsbrødrene have naturligvis fortsat Byggeriet saasnart, de havde Midler dertil.

Helligaandskirken bestaar af et høit Midterskib og to lavere Sideskibe, hvis store spidsbuede Vinduer giver rigeligt Lys. Disse Vinduer har tidligere havt fine murede Poster ligesom de endnu bevarede i Korets tilmurede østre Vindue. I nordre Sideskijs Mur bemærkes en Række runde Blindinger baade indvendig og udvendig, som ikke er andet end Prydelser, bestemte til at bryde Væggenes Flader. Det maa formodes, at Meningen fra først af har været, at der her ligesom i andre Klosterkirker ikke skulde aabnes Vinduer ind imod Klostergaarden; men under selve Opførelsen har Bygmesteren forandret sin Plan og opmuret de store spidsbuede Vinduer, som hist og her overskære de omtalte Blindinger.

Midterskibets Sidemure hviler paa ottekantede Piller, som forenes med profilerede Spidsbuer. Fra Pillerne stige flade Vægpillar i Vejret og bære Hovedbuer og Krydshvælvninger. Øverst oppe ses tilmurede fladbuede, korte Vinduer, som har bragt Lys ind, førend det nuværende store Tag anbragtes. Naar man stiger op over Sideskibenes Hvælvninger, ser man Rester af Blyindfatningen i de nu lukkede Vinduer.

I Aaret 1588 visiterede den fyenske Biskop, Mag. Jakob Madsen, Faaborg Kirke og skrev i sin Bog¹⁾, at Koret var hvælvet, men Kirken havde Træloft. Jeg nærer Tvivl om, at Biskoppen har husket rigtigt, da han skrev dette i sin iøvrigt interessante Bog. De omtalte Vægpillar er af Bygmesteren bestemte til at bære Hovedbuer, og undersøger man Hvælvningerne, finder man, at de er byggede paa den middelalderlige Maade med fire kuppelformede Kapper ligesom Korets Hvælvninger. Dersom de havde været opførte efter 1588, havde de sikkert set helt anderledes ud.

¹⁾ A Crone: »Mester Jakob Madsens Visitatsbog«, 246.

I sin lille Bog om Faaborg¹⁾ har Hr. A. Schrøder i høje Toner prist den »Restauration« af Kirken, der fandt Sted 1857—58. Jeg kan ikke være med hertil; thi der blev ved hin Leilighed begaaet store Misgreb. De smukt udskaarne Korstole med Sæder til 26 Helligaandsbrødre blev malede med gul Oliefarve, saa at de se ud, som de var fra igaar! Man kunde have lært fra andre Kirker, at Egetræs Korstole fra Middelalderen aldrig bør overmales. Fra Kirkegulvet fjernede man hensynsløst de gamle Ligstene og fra Væggene Mindetavler og Malerier af Præster, Borgmestre og Raadmænd med Familier, som ligger her begravne og som havde Ret til at fredes. En Del af dette findes nu henflyttet til et lidet Rum i Kirkens nordvestlige Hjørne.

Arkitekt Jensen fra Odense, der i mange Aar har syslet med Kirken, har idag her udstillet en Række smukke og nøiagtige Tegninger af denne, som viser, hvad der kunde opnaas ved en bedre Restavrering end den forrige, naar den stygge Hvidtning udvendig fjernedes, Gavle og Tag bragtes tilbage til deres oprindelige Former og Høikirkens Vinduer aabnedes m. m. Dog bør alle Mærker og Spor af det gamle kloster paa Korets Nordside bevares uforandrede.

Til Slutning skal tillade jeg mig at omtale den gamle Altertavle fra Klosterets Tid, som fandtes her i Kirken indtil Aaret 1855, da den maatte vige Pladsen for Marstrands smukke Maleri, Kristus i Emaus. Den blev da henflyttet til Kirkens vestre Ende, hvor den stod til 1882, da den blev indlemmet i Nationalmuseet. Dette Alterskab har dobbelte Fløidøre og er, naar disse aabnes, 7 Al. 14" bredt og 3 Al. 15" høj, men Fodstykket mangler. Under den midterste Afdeling læses:

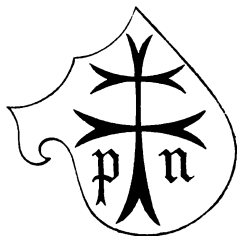
Int • jar • unſes • hern • o • beata • trinitas • mccccxi •

og det ses heraf, at Arbeidet er udført i Herrens Aar 1511

¹⁾ Aug. Schrøder: »Meddelelser om Faaborg Kjøbstad« 1866.

af en tysk Kunstner ligesom saa mange andre Altertavler fra hin Tid.

Naar Skabet er lukket, ses paa de yderste Døre store Malerier af de fire Kirkefædre, St. Augustinus i Bispeornat og med et brændende Hjerte i Haanden, St. Gregor i Pavdragt med den tredobbelte Krone paa Hovedet, St. Hieronymus i rød Kardinaldragt og St. Ambrosius som Biskop med en Bog i Haanden. Under Ambrosius er der malet et hvidt Skjold med Helligaandsbrødrenes Vaaben, et dobbelt Kors med tolv Spidser, samt Bogstaverne p n, hvor-

med sigtes til Prioren Peder Nielsen, som maa antages at have ladet Alterskabet udføre. Men under Gregor staar den bekendte Odense Biskop Jens Andersen Beldenaks Vaaben, saa at vistnok ogsaa han har ydet Bidrag til Anskaffelsen af dette Kunstværk, hvad der jo i hine Tider

betragtedes som en god Gerning, der nok kunde frelse fra Skørsilden.

Naar de yderste Fløjdøre aabnes, sér man paa de indre Døre en hel Række velbevarede Malerier af Kristi Lidelseshistorie ligefra Gethsemane til Korsfæstelsen og Gravlæggelsen og med en Masse Figurer i Middelalderens brogede Dragter. Disse Malerier er ganske vist ikke store Kunstværker, malede i den konventionelle Stil, men naivt og ikke uden Følelse.

Paa de store Festdage aabnedes ogsaa de inderste Fløjdøre, og da viste Altertavlen sig i al sin Pragt med sine udskaarne, malede og rigt forgyldte Figurer. Paa Fløjdørene er der opstillet i to Rækker 16 Helgener med deres Attributer og Underskrifter, nemlig til venstre: St. Paul, St. Kristoffer, Scta. Barbara, St. Dionysius, St. Cyriacus, St. Magnus, St. Vitus og St. Erasmus. Til højre: St. Andreas, St. Egidius, St. Georg, Scta. Margrethe, St. Eustacius, St. Achatius, St. Blasius og St. Pantaleon.

Naar undtages de to Apostle, er de fjorten andre nævnede Helgener de saakaldte Nødhjælpere, til hvem man tyede under al Slags Sygdom og Uheld, og de var fremstillede her, fordi der indenfor Hospitalets Mure fandtes saa megen Elendighed.

Alterskabets Hovedrum er tredelt ved smukt udsnitte, fine snoede Søiler, der bære smaa Helgenfigurer og Baldakiner med rigt gothisk Løvværk. I Midten staar Gud Fader i overnaturlig Størrelse med graat, lokket Haar og Skæg og en høi Guldkrone paa Hovedet. Han holder i sine Arme den af Korset nedtagne Søn, og to Engle omsvæve ham; men Duen, Billedet af den hellige Aand, som ifølge den før anførte Indskrift maa have været der, er nu borte.

Til Venstre staar St. Augustinus, fordi Klosterbrødrene fulgte hans Regel, og til høire hans Moder, Monica, med Nonneslør. I sin »Bekendelse« taler Augustinus om denne Moder, som var en from Kristen. Selv var han, skønt en høit begavet og dannet Mand, der havde studeret Filosofi, Rethorik og andre Videnskaber, længe en Hedning og førte et syndigt Liv, indtil han paavirket af Moderen angrede sine Synder, omvendte sig, lod sig døbe og blev en ivrig Kristen, Biskop og stor Skribent. Han fortæller smukt om, hvorledes han, faa Dage før hans Moder døde, sad alene med hende i deres Villa ved Ostia og følte en stor Trøst ved at tale med hende om det evige Liv. En stor Kunstner¹⁾ har malet denne Scene. Augustinus sidder med sin Moder i Haanden, men hendes Ansigt er allerede præget af Dødens Nærhed, og hun retter Blikket mod Himlen. Bagved sér man de evigt rullende Bølger.

Det har været en Fest- og Glædesdag for Prioren, Peder Nielsen, da han i det Herrens Aar 1511 indviede sin Altertavle her i Kirken, holdt det hellige Messeoffer og løftede Monstrantsen. Foran Tavlen lyste Vokskerterne og

¹⁾ Den belgiske Maler Ary Sceffer.

fik Guldet til at glimre og de hellige Billeder til at lyse. Skyer af Røgelse bølgede op under Hvælvingen, og i Korstolene sad Helligaandsbrødrene i deres sorte Kutter med det hvide Ordenskors paa Brystet. Den fromme Prior lyste Herrens Velsignelse over dem og over Hospitalets Lemmer, svage og fattige Mennesker, der knælede andægtig paa Stengulvet, søgende Ly under Romerkirkens Vinger og slaaende sig til Taals med den Tro, at Klosterbrødrene nok skulde sørge for deres Sjæls Frelse, i Kraft af deres gode Gerninger.
